

mel és tisztelettel vegyes csodálattal ejti ki mindenki, aki valaha ismerte.

Mi már csak képről ismerhetjük őt, előadásait nem hallhattuk, csak tanáraink történeteiből és az ő könyveiből tudhatjuk vagy érezhetjük meg, hogy Vele egy egészen egyedülálló személyiség távozott közülünk. A debreceni KLTE Észak-amerikai Tanszékén, a mindenkor tanszékvezető szobájában ott van bekeretezett fényképe, az Országgh által egykor létrehozott (ma) Angol-amerikai Intézet Könyvtárában számos kötete, a KLTE egyetemi könyvtárában magánkönyvtárának tetemes része (Szilassy 361). És ott áll ezentúl *Emlékkönyve* is, hogy az utánunk következő nemzedékek is tudják kit ábrázol a kép, ki is volt az az Országgh, akinek köte-

teit szinte naponta kezünkbe vesszük, hogy tanáraink közül sokan az ő szellemiségének örökösei, és azt hogy nélküle nem jöhetett volna létre a tudomány és a művészettörténet számos jelentős alkotása (melyek közül most néhány helyet kaphatott ebben a kötetben). Ha e könyvnek sikerül mindezen célokat elérni, talán a faulkneri jóslatot mulandóságunkról mégiscsak leküzdheti az emlékezés képessége, s mi utódok kivívhatjuk legnagyobbjainknak, mint Országgh is volt, a halhatatlanságot. Vadon Lehel és kollegáinak munkája fontos, hasznos és hézagpótló alkotás Országgh emlékezetének ébrentartására.

Varró Gabriella

Roland Goetschel: A kabala¹

fordította R. Szilágyi Éva

Akadémiai Kiadó (4. dimenziós sorozat), Budapest, 1992, 139 old.

A szerző a zsidó misztika szakaszait mutatja meg kronológiai sorrendben és néhol azok helyét a zsidó kultúrában. Goetschelnél a kabala a zsidó misztika megjelölésére szolgáló fogalom, de a XII. századig 'csak' zsidó misztikának majd a dél-franciaországi iskola munkásságától nevezi azt következetesen kabbalának. *Ezt a kettősséget használtam fel, hogy ennek megfelelően kettévágjam az eseménytörténetet, mert ezoterikus értelmet csak innentől kap a zsidó teozófiai misztika.*

A zsidó misztika lépcsőfokai

1. Az *apokaliptikával* kezdődik meg a zsidó vallás válasza a hellenizmusra, vagyis a reménység üzenete oly módon, hogy fel-

fedí ami régen rejtve volt. Itt a titok felfedése folyik általában fentről lefelé; a legjobb példa a kb. i.e. 164-ben keletkezett Henoch könyve.²

Három olyan elem lelhető fel benne, ami a holt-tengeri tekerccsen át a merkába irodalomig megtalálható:

- a vizionáló égi utazás
- Isten trónusának víziója
- Isten előtt elhangzó himnuszok (dicséretetek)

2. Mielőtt a rabbanikus korszak misztikájára rátérnék, tisztázni kell, hogy pl. a III. század elején kiadott Misna (Ismétlés) jogkönyv óva int a misztikus élményektől, óva int a titoktól, a kezdet és a vég rejtelmétől.

1. A címtől függetlenül a szövegben a kabala szóalak két 'b'-betűs írott formáját használom; igaz, mind a két változatot fel lehet találni a magyar nyelvű forrásokban, de én Kurt Seligmann Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban című könyve és Gershom Scholem írásainak fordításai alapján döntöttem a fent említett szóalak mellett, mivel úgy érzem, ez a szóalak az elfogadott.
2. Holnap Könyvkiadó, Vízöntő Könyvek, Budapest 1989, 126 old. – Hamvas Béla rajongóknak külön öröm, hogy az ő fordításának a reprint kiadását olvashatják.

De ez az óvás nem mindenkit riasztott el. Az i.sz. III–IV. századtól a 'hékálót' (isteni 'paloták') irodalma néven terjedt a misztikus utazások sora, melyben a hős az égi trón felé a palota termeinek során eljut a misztikus tudásig.

3. Vele szinte egy időben a *merkába* (kocsi) irodalom is terjedt; ez az égi utazások eszközéről vette a nevét.

Itt az égi utazás az értelmezők szerint a megváltást jelentette. Sőt, G. Scholem a zsidó gnoszticizmusnak nevezi, hisz az első keresztény gnoszticistának nevezhető szövegek a II. századtól eredeztethetők, tehát ezeknek a zsidó megfelelője. E fogalom a merkába irodalomra húzása erőteljesen megkérdőjelezhető, hisz ezeket a keresztény gnoszticista írásokat erős metafizikai antiszemitizmus jellemezte, másrészt ezek az írások dualizmuson alapultak, ami ellenkezik a zsidó vallás monoteizmusával.

Az i.sz. VII–XI. században a zsidók szellemi életét a karaifák (vissza a Szentírásához, vissza Palesztinába) és a Talmiditák (a magyarázat gyakran fontosabb mint a forrás) harca határozta meg, de volt egy harmadik irányzat, ami most minket érdekel: a zsidó misztika, ami erősen átalakulóban volt akkoriban, mert új jellemzők jelentek meg benne, mint például a lélekvándorlás és a *gematria* (betűknek számértéke van, és összefüggéseket mutatnak ki ennek segítségével az Isten neve és az Írás között).

Ez elvezet bennünket a *Széfer Jecira* (Teremtés vagy Megformálás) könyvéhez, ami a IX–X. században keletkezett és a zsidó szám- és nyelvmisztika alapkövévé vált.

Itt a legfontosabb a kabbala egyik alapfogalmává vált *szefira* kifejezés, ami a számolni jelentésű héber gyökből keletkezett. 10 szefirát különböztet meg, ez később az emanáció fokozatát fogja jelenteni (ezeket az isteni név fokozatos megnyilvánulásaként fogják tekinteni). Első a szellem, második a levegő, harmadik a víz, a negyedik a tűz, és fennmaradók a hat térirány. „Minden teremtmény és minden szó egyetlen névből keletkezett” — vagyis a 22 mássalhangzó az Isten

nevének a megnyilvánulása. A fontosabb számok: a 3, 7 és 12.

A szúfizmus (arabul misztika) hatására alakul ki a minden érdek nélküli Isten szeretete mint cél. Vagyis a hászida út, a *hászidizmus*. Ez a zsidó pietizmus, az intézményes formával ellentétben a belső átélést előtérbe helyező irányzat az askenáz zsidó világban, főleg a Rajna völgyében hódított jámbor lelkeket. Virágkora a XII. század végétől a XIII. század közepéig tartott.

Fontos elem elképzeléseikben Isten immanenciája (testetlenség, mindenben jelenvalóság), ez szelekció függvénye, valakiben rejtőzködik, valakiben magát megmutató. Az imát cselekedetekkel egészítik ki. Ilyen a már említett *gematria*, *nótárikon* (betűknek egész mondatok rövidítéseként való értelmezése) és a *temúra* (szabályok szerinti betűhelycsere). Ebből következően súlyos hiba minden pontatlan, akár egy betűt is kihagyó ima. Így a világban elrejtett harmónia megtalálásához jutunk el, vagyis Isten harmóniájához (immanencia). Náluk félelemmel párosul a megértés, legmagasabb fokozata szeretettel fonódik össze; ez elvezet a másik alapgondolathoz, hogy a „jutalom arányos a szenvedéssel”, magyarul az élet nem más, mint komoly próbatételek sorozata.

A kabbalizmus lépcsőfokai

1. A teozófikus (az emberi lélek és Isten egységét hirdető) kabbala első ránk maradt dokumentuma a *Széfer ha-Báhir* (A ragyogás könyve). Dél-Franciaországban állították össze 1150–1200 között. Ebben a műben gnoszticizmustól kölcsönzött témák és képek tűnnek fel összeegyeztetve a zsidó monoteizmussal. Itt Isten a kozmikus világában a kozmikus erőt testesíti meg. Ebből a fából származnak a lelkek és ide tér vissza minden élőlény. Ez nem más, mint a lélekvándorlás tanának a megjelenése.

2. *Ábrahám ben Jicháq* rabbit kell még kiemelni (a narbonne-i törvénytörés elnöke volt, 1180) nála és vejénél indul el az a törekvés, mely az ima misztikáját kiegészíti meditációval. Csak így ima az ima, ez a tan a kav-

vána (szándék). Meg kell ismételnit az a folyamatot, ami Isten teljességében végbe megy. A meditáció és nem a merkába extázis az, ami elősegíti az Istennel való egyesülést.

3. Unokája a híres *Vak Jicháq* (1165–1235), kitől a kabbala fogalom ezoterikus használata származik. Ő a gnosztikus Báhir elemeket neoplatonikus terminológiával közelíti meg. Nála az *én szóf* („végtelen”) mint isteni zóna, a *gondolat* mint teremtő erő jelenik meg, ez utóbbi a semmiből jön (ami nekünk semmi, azaz isteni gondolat otthona). A tiszta gondolat a kimondott *szóval* teremti a dolgokat (nyelvmisztika). Végcél a *debeqút*, az Istennel való egyesülés.

4. Említést érdemel az ez időben szintén Dél-Franciaországban működő „*Ijjún*”-kör, mely a Szefer ha-Ijjún — a Kontempláció Könyve után kapta a nevét. Itt a gnoszticizmus és a nyelvmisztika mellett kiemelt szerepet kapott a fénymisztika, ami valószínűleg ugyancsak újplatonikus hatás.

5. Dél-Franciaországból hamar Katalóniába került az „új” eszmerendszer. Az első ilyen központ *Geronában* alakult ki (1210–1260).

Történelmi jelentőségük abban állt, hogy összekötő hidat emeltek a franciaországi gnosztikus elmélkedő kabbala, és a görög-arab hagyományból táplálkozó gondolkodás közé. Itt jön létre az igazi szintézis Plótinosz és a Biblia Istene között. E kornak fontos dokumentuma volt a *Széfer Temúna* — Az Alak könyve. Elvileg a héber betűk kommentárja, a valóságban a világ kozmikus ciklusainak az elméletét ismerteti. Minden ciklus 7 ezer év a hét alsó szférának megfelelően, ez hétszer történik, így összesen 49999 év után az egész teremtés visszatér a *tóhu* (káosz) állapotába.

6. A másik fontos dokumentum a *Széfer ha-Johar*, A Ragyogás könyve³ Arámi nyelvű és valószínűleg a XIII. század végén a leóni Móse ben Sém Tór alkotta, legalábbis

az első három kötetet — a hét utolsót a későbbi századokban csatolták hozzá. A könyv célja a zsidóságban terjedő átkos racionalizmus megállítása. „Az alsó ébredés előidézi a felső ébredést” — fokozatok, mint felfelé vezető lépcsőfokok.

7. Ezen eszme történeti fejlődésére az 1492-es spanyolországi zsidó kiűzetés óriási hatással volt. Két okból is: egyrészt megszünt Spanyolország a katalizmus központja lenni, másrészt a trauma nyomán megerősödtek a messianisztikus vonások. Így másfajta kabbalizmus alakult, s új központja a galileai *Száfed* lett (kb. 1530 táján). A kis csoportok helyett tömegekhez jutott el, de már nem egyéni üdvösség keresése dominált, hanem a vég siettetése a messiás türelmetlen várása. Nagy hatása volt a későbbiekben *Jicháq Luria* (1534–72) munkásságának; új kabbalát alakított ki, de erősen intellektuális formában. Főbb fogalma a *cimcium*, az isteni önkorlátozást jelenti, hogy eredetileg mindent kitöltött, ezért a Teremtést megelőzően összehúzódott és az így keletkezett üres térbe hatolt vissza, de már csak részletes formában, sugarai segítségével (Schelling filozófiai rendszerében látjuk majd viszont). A legalsó hat szféra megfelelő tartóedényei összetörtek, így a fény nagyrészt visszatért az eredeti forráshoz, de maradtak itt cseppek. A *tikkán* (a terv) pedig e széttört világ megjavítása, ami az ember feladata. A történelem erről szól, Izrael feladata e cseppek összegyűjtése (lélekvándorlás mint missziós begyűjtési feladat). Mikor mind együtt van, jön a Messiás és helyreáll a harmónia.

8. E tan válik szinte az egész zsidóság doktrínájává; főleg a Messianisztikus részt dolgozzák ki részletesen. Ami *Sabbetai Cui* Messiaként való fellépésében csúcsonylik ki (1665), de az iszlámra való áttérése nyomán szombatos eretnekséggé alakul, és bázi-sa hamar összeszűkül.

3. Magyarul válogatás jelent meg belőle (Holnap Kiadó, Vízöntő Könyvek, Budapest, 1990, 113 oldal). A magyar nyelvű Zohár könyv több különböző fordítás, összevágás magyar fordítása, s így óvatosságra inti a gyanútlan olvasót, bár kétségtelen hiányt pótol.

Majd létrejön Ukrajnában, Lengyelország területén egy leegyszerűsített Luria-féle fogalmakon alapuló vallási irányzat, de az intellektuális tartalmat erős érzelmi töltés váltja fel a népiességének megfelelően.

A XVIII. és XIX. században jelentős bázisra tesz szert, első vezetője *Izrael Baál Sém Tór* (1760). Ezzel szemben kialakul a *hász-kála* (felvilágosodás) nevű mozgalom, majd az emancipáció és a racionalizmus miatt a kabbalizmus elhal, és a haszidizmus is lehangyatlak.

A XIX. században a „*zsidó tudomány*” hívei a középkori zsidó filozófia felé fordulnak, de a zsidó misztikáról csupa rosszat tételeznek fel. E megvetéssel szemben lép fel *Gersham Scholem* (1897–1982) felismerve, hogy a zsidó misztika is szerves, integráns,

vitális része a zsidó kultúrának. A szerző ehhez híven a legtöbb felhasznált irodalmat Scholem személyéhez köti, szám szerint hetet; ezen kívül a könyvben másik négy irodalmat nevez meg tőle, plusz egyet, amit ő szerkesztett (Vali Jicháq kommentárjait, 1970-ben adatta ki). Ennek megfelelően a vitás kérdésekben neki ad igazat.

A könyvhöz fogalomtár társul, ami nagy segítséget nyújt a tisztelt olvasónak a vitás fogalmak tisztázására. Egyetlen hibát vettem benne észre: a Bahír a fogalomtárban spanyolországi, szövegkörnyezetben dél-franciaországi munkának van feltüntetve, a valószínűleg provenç-i, vagyis dél-franciaországi.

Mező Ferenc

Albert Einstein: Hogyan látom a világot?

Gladiátor Kiadó, Budapest, 1996, 198 old.

A könyv öt különböző tárgykörbe csoportosított tanulmányait, írásait maga Einstein válogatta még 1934-ben és a válogatás eredetileg már ugyanebben az évben megjelent, majd a magyar kiadás 1935-ben a Faust Kiadónál. A jelenlegi kiadáshoz még halála előtt Szentágothai János írt előszót, az utószót pedig Lengyel Béla írta Einsteinról, az emberről. Egyébként az előszó is rámutat a nagy tudós, a XX. század és az egyetemes fizika, sőt tudománytörténet egyik legnagyobb alakjának nemesen gyermeki lelkületére és magasrendű erkölcsiségére.

A különböző tanulmányok, írások hosszúsága igen változó, vannak köztük egy fél nyomtatott oldalnál is rövidebbek, a viszonylag hosszabbak a tudományos, pontosabban a tudománynépszerűsítő cikkek csoportjában találhatóak, hiszen az egész könyv a legszelebbebb értelemben vett érdeklődőknek van szánva. Egyébként az írások közül néhány (pl. a levélváltás a Porosz Tudományos Aka-

démiával) már megjelentetésre került a Gondolat által 1971-ben kiadott könyvben (Albert Einstein: „Válogatott tanulmányok”). Az átfedés azonban nem túl nagy. Az utóbbi könyvben a kifejezetten tudományos (tehát nem a népszerűsítő) rész van túlsúlyban.

Az írások első csoportja ugyanazt a címet viseli, mint maga az egész könyv és Einstein filozófiai, erkölcsi, vallási nézeteiről vall. Jellemző címek ebben a fejezetben: „Jó és rossz”, „A közösség és egyén”, „Az élet értelme”. Ugyanitt található bizonyos üzenetek (pl. a japán iskolás gyermekeknek, az amerikai nőknek vagy G.B. Shaw-nak). Ír a vallásról és a vallás és tudomány viszonyáról is és ebben a vonatkozásban valamiféle panteizmusról tesz tanúságot, ami azonban pl. Mózes, Jézus, Assisi Szent Ferenc tiszteletével párosul. Úgy tűnik, további élete folyamán álláspontja módosult, ha nem is a tételes vallások, de legalább is a személyes istenhit irányában.